

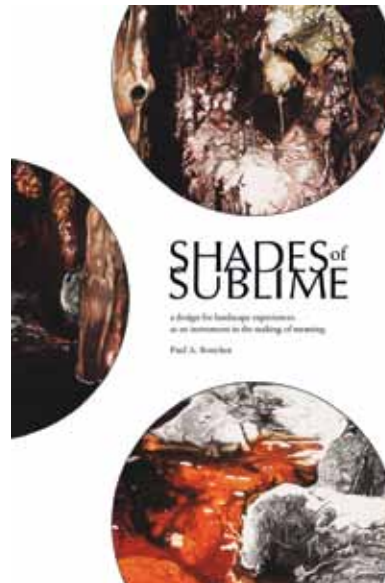
SHADES OF SUBLIME, a design for landscape experiences as an instrument in the making of meaning.

*Proefschrift: Paul Roncken, 2018.
Wageningen University. 338 pagina's. ISBN
978-94-6343-828-5. DOI 10.18174/427612*

Op 14 maart 2018 promoveerde Paul Roncken aan Wageningen University op een proefschrift over het sublieme in de landschapsarchitectuur. Roncken wil met name landschapsarchitecten handvaten bieden om te kunnen omgaan met het sublieme in natuur en landschap. Het sublieme is een thema dat, volgens Roncken, een toenemende academische belangstelling geniet. Twee auteurs reflecteren op zijn proefschrift: Matthijs Schouten (copromotor) en Kris van Koppen (redactie LANDSCHAP). Schouten gaat in op het sublieme en bespreekt de relevantie voor landschapsonderzoek. Van Koppen maakt het concreet met het voorbeeld van de Oostvaardersplassen.

Sublieme landschappen

'Het sublieme' heeft een lange traditie in de westerse cultuurgeschiedenis. Het begrip stamt uit de klassieke oudheid, we komen het voor het eerst tegen in een traktaat over het verhevene in de vertelkunst. De identiteit van de auteur van dit traktaat

is onzeker, meestal wordt hij aangeduid met de naam Longinus. Daarna speelde het begrip in de 18^e eeuw een belangrijke rol in de filosofie en de kunstkritiek. De filosoof Edmund Burke verbond het met de ervaring van natuur en maakte daarbij een onderscheid tussen 'the sublime and the beautiful' (het verhevene en het schone). Waar het schone verwijst naar dat wat door de samenleving in een zekere consensus als aantrekkelijk wordt ervaren, is het sublieme volgens Burke de

individuele ervaring van datgene dat zo groots en overweldigend is dat het zowel gevoelens van ontzag als angst oproept. Immanuel Kant verwees een halve eeuw later het sublieme naar het domein van de ethiek, omdat het begrip volgens hem het gevaar in zich draagt dat we ons als mens niet op rede gebaseerde voorstellingen van de werkelijkheid gaan vormen. Dat moeten we volgens Kant juist voorkomen: de ervaring moet voeren tot ontzag voor de bron, maar ook voor de menselijke rede.

Het sublieme blijkt een complex en moeilijk grijpbaar begrip. Dat verklaart volgens Paul Roncken voor een deel ook waarom het in de landschapsarchitectuur een weinig vooraanstaande rol speelt en eigenlijk vooral een plek gekregen heeft in het 'pittoreske', waarin het schone en het verhevene een zeker pact vormen, en dat geleidelijk tot een cliché verworden is. Voor Roncken is dit hoogst onbevredigend. De centrale vraag in zijn proefschrift is dan ook of en hoe het sublieme een vitale rol zou kunnen spelen in de moderne landschapsarchitectuur. Daartoe keert hij zich eerst weer tot de *founding fathers* van het begrip: Longinus, Burke en Kant. Het gaat hem niet zozeer om een cultuurhistorische of filosofische benadering, hij probeert

grip te krijgen op het wezen van de sublieme ervaring.

Ronckens verkenning heeft deels de vorm van een toneelstuk, waarin hij de verschillende protagonisten van het sublieme met elkaar in gesprek brengt. Het zoeken naar de 'anatomie' van de sublieme ervaring brengt Roncken uiteindelijk bij Thomas Weiskel, een jong gestorven en weinig bekende taalkundige uit de vorige eeuw, die het sublieme vooral vanuit psychologisch perspectief probeerde te duiden. Voortbouwend op het werk van Weiskel komt Roncken tot een fascinerende analyse van wat er precies gebeurt in de sublieme ervaring. Deze kan optreden, stelt hij, wanneer we met iets in contact komen dat ons gewoontegetrouwe beeld van onszelf en van de werkelijkheid aan het wankelen brengt. In de waarneming of de gewaarwording van het object verliezen we als het ware vaste grond onder onze voeten. Even weten we niet meer wie of wat of waar we zijn. Onmiddellijk zal ons bewustzijn proberen weer houvast te vinden door het waargenomen zo te duiden dat we er ons mee kunnen verhouden. We hervinden onszelf dan in relatie tot het object. Daarmee krijgt de ervaring een (sublieme) betekenis. Roncken onderscheidt daarbij verschillende manieren waarop het bewustzijn betekenis kan scheppen.

Kant en Weiskel speculeerden al over de mogelijkheid om bij zo'n ontregelende ge-

waarwording te blijven zonder deze te duiden; zonder deze een betekenis te geven waarmee we ons zelf- en werkelijkheidsbeeld kunnen herstellen. Ze werkten deze mogelijkheid echter niet diepgaand uit. Roncken probeert dat wel te doen en daarvoor wendt hij zich het Oosten, met name naar het boeddhisme. Een belangrijk uitgangspunt binnen het boeddhisme is dat het beeld van een onafhankelijk zelf - een ego - een illusie is. Via bepaalde meditatie technieken, waarin geprobeerd wordt waar te nemen wat er van moment tot moment in onze perceptie plaatsvindt zonder dat te duiden, te interpreteren of een verbinding te leggen met een ego, kan een ervaring optreden waarin de illusie van het ego als het ware wegvalt. Ook deze ervaring - in het oosten 'verlichting' genoemd - hoort volgens Roncken tot het domein van het sublieme. Uiteindelijk komt hij tot zes typen van sublieme ervaringen. Deze verbindt hij vervolgens met landschappelijke archetypen die landschapsarchitecten (en ook vormgevers van virtuele landschappen) uitgangspunten kunnen bieden voor ontwerpen waarin ruimte is voor de ervaring van het sublieme. In het laatste hoofdstuk geeft hij een aantal voorbeelden van zulke ontwerpen.

Ronckens proefschrift is opmerkelijk en prikkelend en zal (zoals al bleek bij zijn verdediging) zeker leiden tot debat binnen en tussen verschillende vakgebieden. Daarin ligt een belangrijke kwaliteiten er-

van: het verbindt op buitengewone wijze de mens- en de natuurwetenschappen. Misschien is dit aspect nog wel het meest sailant geformuleerd in een van de aan het proefschrift verbonden stellingen: "The science of landscape ecology must include imaginative landscapes." Waar de traditionele landschapsecologie de abiotische en biotische processen en samenhangen in het landschap beschrijft, en daarin de mens betreft voor zover hij invloed heeft op deze samenhangen en processen, stelt Roncken juist dat de mens een integraal onderdeel van het landschap (en de natuur) vertegenwoordigt. De landschapsecologie zou daarom niet alleen de effecten van menselijk handelen op de fysieke omgeving moeten onderzoeken, maar ook dat wat mensen tot dat handelen aanzet en van waaruit de mens steeds het nog niet bestaande aan het landschap toevoegt: de menselijke vermogens, creativiteit, verlangens en drijfveren. Zo zou dan ook het nog niet bestaande, imaginaire landschap onderdeel moeten vormen van het domein van onderzoek. Dit is een prikkelende stelling, die op het eerste gezicht meer betrekking heeft op de landschapsarchitectuur dan op de landschapsecologie. Hoewel... hoe zouden de Oostvaardersplassen er hebben uitgezien als dat uitgangspunt vanaf het begin mede een rol gespeeld zou hebben in het beheer van het gebied?

MATTHIJS SCHOUTEN